

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата психологічних наук,

доцента кафедри психології та педагогіки

Хмельницького національного університету

Руденок Алли Іванівни

на дисертаційне дослідження

**Зінченко Надії Вікторівни «Психологічні особливості розвитку образу «Я»
підлітків засобами «Сендплей»», представлену на здобуття наукового
ступеня PhD у галузі психології, спеціальність 053 Психологія**

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науково-дослідними темами. Підлітковий вік є критичним етапом психічного розвитку, під час якого інтенсивно формуються базові компоненти особистісної ідентичності, зокрема образ «Я». Саме у цьому віці відбуваються значні зміни у самосприйнятті, самооцінці, а також у внутрішньоособистісних і міжособистісних взаєминах. У ситуації стресових впливів, таких як воєнні дії, соціальні потрясіння, втрата дому чи близьких, ризик порушення цілісності образу «Я» значно підвищується. Це може призводити до появи негативних емоційних станів, тривожності, внутрішніх конфліктів, труднощів у соціальній адаптації, розвитку психосоматичних проявів.

Особливої актуальності набуває пошук інноваційних психокорекційних технологій, здатних не лише досліджувати, а й впливати на психологічні механізми розвитку образу «Я» у підлітків. У цьому контексті метод «Сендплей» (пісочна терапія) є надзвичайно перспективним, оскільки поєднує можливості символічної експресії, проєктивної діагностики та терапевтичного впливу. Пісочна терапія дозволяє підліткам опрацьовувати свої внутрішні переживання в безпечному середовищі, на невербальному рівні, що особливо важливо для осіб із підвищеним рівнем тривожності або труднощами у вербалізації емоційних станів.

Актуальність теми дисертаційного дослідження Зінченко Надії Вікторівни обумовлена кількома ключовими чинниками: високою соціальною значущістю проблеми збереження психічного здоров'я підлітків в умовах війни та соціальної нестабільності; недостатньою розробленістю ефективних методів психокорекції деформацій образу «Я» у підлітковому віці; інноваційністю застосування «Сендплей» як засобу не лише психокорекції, а й розвитку цілісного та позитивного образу «Я» у підлітків; актуальністю інтеграції психологічних знань у практику роботи психологів, педагогів, соціальних працівників в освітніх та реабілітаційних закладах.

Дисертаційне дослідження Зінченко Н.В. виконане у руслі сучасних наукових пріоритетів психологічної науки України, відповідає тематиці науково-дослідних програм кафедри теоретичної та консультативної психології, факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова за напрямом «Теорія і технологія навчання і виховання в системі народної

освіти» і має значний практичний потенціал для впровадження в систему психологічної допомоги підліткам.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Зінченко Надії Вікторівни виконане на високому теоретико-методологічному рівні, що підтверджується глибиною опрацювання літературних джерел, логічною структурою викладу матеріалу та послідовністю наукового пошуку. У теоретичній частині дисертації авторкою проведено ґрунтовний аналіз наукових підходів до вивчення образу «Я» підлітків, із залученням широкого кола вітчизняних та зарубіжних джерел. Розглянуто класичні та сучасні концепції (психоаналітичні, когнітивно-біхевіоральні, гуманістичні, інтерактивістські, нейропсихологічні підходи), що дозволяє розташувати власне дослідження у широкому науковому контексті.

Авторка не лише описує наявні концепції, а й критично аналізує їхні сильні та слабкі сторони, виокремлює понятійні розбіжності між такими категоріями, як «Я-концепція», «образ Я», «ідентичність», «самооцінка», «самоприйняття», що свідчить про високий рівень теоретичної підготовки та наукової зрілості здобувачки.

Емпіричне дослідження відзначається високою методологічною обґрунтованістю. Дослідницька вибірка є репрезентативною і достатньою для проведення кількісного аналізу (загалом 263 підлітки віком 12–15 років). Добір методик відповідає поставленим цілям і завданням дослідження, забезпечуючи достовірність і надійність результатів. Статистична обробка даних проведена із застосуванням сучасного програмного забезпечення SPSS. Важливим є те, що наукові положення, сформульовані у висновках, логічно впливають із отриманих емпіричних результатів і повністю відповідають меті та завданням дослідження. Робота містить чітко окреслені нові наукові положення, які мають як теоретичну, так і прикладну цінність.

Особливої уваги заслуговує третій розділ дисертації, присвячений розробці та апробації розвивально-корекційної програми із використанням «Сендплей». Авторка детально описала структуру програми, її завдання, методи, зміст занять та отримані ефекти. Ефективність програми доведено шляхом порівняння показників до та після її проведення в експериментальній та контрольній групах, із виявленням статистично значущих відмінностей.

Таким чином, ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків, сформульованих у дисертаційній роботі Зінченко Надії Вікторівни, можна оцінити як високий. Дисертація є цілісним, завершеним науковим дослідженням, що відповідає сучасним вимогам до робіт такого рівня та вносить суттєвий вклад у розвиток психологічної науки і практики.

Наукова новизна дослідження. Дисертаційне дослідження Зінченко Надії Вікторівни відзначається значною науковою новизною, яка виявляється у комплексному підході до вивчення образу «Я» підлітків та застосуванні пісочної терапії як ефективного психокорекційного засобу.

Уперше: теоретично обґрунтовано та емпірично перевірено структурну модель образу «Я» підлітків, яка інтегрує когнітивно-рефлексивний,

емоційно-ціннісний та конативно-регулятивний компоненти; емпірично досліджено специфіку розвитку та деформації образу «Я» підлітків у сучасних умовах соціальної нестабільності та травматичних впливів (зокрема — в умовах воєнних дій); розроблено, впроваджено та апробовано розвивально-корекційну програму із застосуванням методу «Сендплей», спрямовану на гармонізацію образу «Я» підлітків, що має доведену ефективність на основі кількісного та якісного аналізу змін у експериментальній групі.

Удосконалено: методологічний підхід до дослідження образу «Я» як цілісного, динамічного утворення, що формується в умовах вікової кризи, соціального впливу та внутрішньоособистісних змін; уявлення про психологічні чинники, що зумовлюють порушення структури образу «Я» в умовах зовнішнього стресу — зокрема, про роль тривожності, емоційної напруженості, дезадаптивного самосприйняття.

Набули подальшого розвитку: уявлення про психотерапевтичні можливості методу «Сендплей» у контексті психології підліткового віку. Вперше показано, що використання пісочної терапії сприяє не лише емоційному розвантаженню, але й глибоким структурним змінам у когнітивній та ціннісній складових образу «Я»; підходи до комплексної діагностики Я-образу підлітків: запропоновано цілісну систему психодіагностичних критеріїв (включно з методами самоопису, семантичного аналізу, шкал самооцінки), що дозволяє виявляти як поверхневі, так і глибинні характеристики Я-образу.

Таким чином, новизна дослідження полягає не лише в постановці нової проблеми, а й у розробці авторської моделі, методичного інструментарію та ефективної корекційної програми, яка має як наукову, так і практичну цінність.

Практичне значення результатів дисертації. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження Зінченко Надії Вікторівни є безсумнівним і багатогранним. Воно полягає як у прикладній реалізації розробленої розвивально-корекційної програми, так і в теоретико-методичному наповненні сучасної практичної психології.

Насамперед, практична цінність полягає у створенні авторської програми психокорекційної роботи з підлітками, яка базується на методі «Сендплей» та спрямована на гармонізацію образу «Я», подолання внутрішньоособистісних конфліктів, зниження емоційної напруги, стабілізацію самооцінки та розвиток позитивного самосприйняття. Програма є структурованою, методично виваженою, адаптованою до вікових особливостей підлітків та легко впроваджується в індивідуальну або малогрупову роботу психолога.

Результати дисертації можуть бути успішно впроваджені у практику роботи: практичних психологів у закладах загальної середньої освіти, центрів психологічної допомоги та реабілітаційних установ; психологів у системі охорони психічного здоров'я, зокрема в роботі з підлітками, які пережили травматичні події, перебувають у стані соціального ризику або мають прояви

дезадаптації; педагогічних колективів, які зацікавлені у впровадженні інноваційних методик психологічного супроводу учнів.

Окремо варто підкреслити, що отримані результати є цінними для професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі психології, педагогіки, соціальної роботи. Матеріали дослідження можуть бути інтегровані в навчальні курси, спецкурси, тренінгові програми для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей, а також у програми підвищення кваліфікації фахівців-практиків.

Таким чином, практичне значення результатів дисертації Зінченко Н.В. полягає не лише в отриманні науково значущих емпіричних даних, а й у розробці та апробації інструментів, які можуть бути ефективно використані у психотерапевтичній, освітній та консультативній практиці.

Оцінка змісту, структури й оформлення дисертації. Дисертаційна робота Зінченко Надії Вікторівни «Психологічні особливості розвитку образу Я підлітків засобами Сендплей» є логічно структурованою, цілісною і відповідає сучасним вимогам до наукових досліджень такого рівня. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Вступ дисертації викладено чітко і логічно. У ньому аргументовано обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, висунуто наукові гіпотези. Авторка чітко визначає наукову новизну роботи, її теоретичне та практичне значення, а також відображає зв'язок дослідження з науковими програмами кафедри теоретичної та консультативної психології, факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова. Структура викладена послідовно, без надмірної деталізації чи повторів.

Перший розділ «Теоретико-методологічні засади дослідження образу «Я» підлітків» відзначається глибоким теоретичним опрацюванням проблематики образу «Я» у підлітковому віці. Авторкою проаналізовано широкий спектр вітчизняних і зарубіжних досліджень з психології розвитку, психотерапії, психодіагностики, зокрема праці Джеймса, Роджерса, Юнга, Адлера, Горні, Бека, Елліса, сучасних українських психологів.

Важливою науковою цінністю є розмежування понять «образ Я», «Я-концепція», «ідентичність», «самооцінка», «самоприйняття», здійснене авторкою, що свідчить про ґрунтовність теоретичної підготовки. Розділ має чітку внутрішню логіку, відсутні зайві повтори, текст супроводжується аналітичними висновками, які узагальнюють представлені теоретичні відомості та підводять основу для власного дослідження.

Другий розділ «Організація та результати емпіричного дослідження особливостей образу «Я» підлітків» демонструє високий рівень емпіричної культури дисертантки. У ньому докладно викладено процедуру проведення дослідження, наведено характеристики вибірки (263 підлітки віком 12–15 років), обґрунтовано вибір психодіагностичних методик, зокрема: тест Куна і Макпартленда, шкала самооцінки Розенберга, «Семантичний диференціал», профіль самосприйняття С. Хартер та ін. Статистична обробка даних

проведена з використанням сучасних методів та програмного забезпечення SPSS. Представлені числові дані супроводжуються графіками, таблицями, діаграмами, що робить виклад змістовним і наочним. Інтерпретація результатів логічна, обґрунтована, з чіткими зв'язками між емпіричними даними та теоретичними положеннями першого розділу.

Слід відзначити, що авторкою виявлено низку закономірностей і проблем, зокрема: когнітивна фрагментарність Я-образу; наявність внутрішньоособистісних конфліктів між реальним і ідеальним Я; емоційна нестабільність і поляризація самосприйняття. Ці дані становлять цінний внесок у психологію розвитку підлітків, особливо в умовах воєнного та соціального стресу.

Третій розділ «Розробка та апробація програми розвивально-корекційної роботи із використанням «Сендплей» є практично орієнтованим. У ньому детально викладено зміст авторської розвивально-корекційної програми із застосуванням «Сендплей». Авторка окреслює мету, завдання, зміст сесій, особливості проведення занять, описує динаміку психоемоційних змін у підлітків. Особливо цінним є: конкретний опис структурних етапів кожного заняття; опис символічних образів та сюжетів, створених підлітками під час роботи в піску; порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної групи до і після проведення програми. Ефективність програми доведено статистично достовірними змінами показників розвитку образу «Я», що свідчить про її високу прикладну значущість.

Оформлення дисертації. Дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог. Текст написаний науковим стилем, грамотно, без стилістичних та орфографічних помилок. Бібліографічний список є достатнім за обсягом і відображає сучасний стан наукових досліджень із проблематики. Оформлення таблиць, рисунків, діаграм є охайним і відповідає вимогам стандартів. Додатки містять корисні матеріали, зокрема приклади інструментарію та фрагменти програмної роботи.

Таким чином, оцінка змісту, структури й оформлення дисертаційної роботи Зінченко Надії Вікторівни є високою. Робота справляє враження глибокого, цілісного та науково обґрунтованого дослідження, яке поєднує фундаментальну теоретичну основу з потужною практичною складовою.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях. Аналіз публікаційної активності здобувачки засвідчує достатню апробацію основних положень, результатів і висновків дисертаційного дослідження в науковому середовищі. Результати дисертації відображено у 4 одноосібних публікаціях, з яких 3 у наукових фахових виданнях України в галузі психології, одна з яких включено до міжнародних наукометричних баз, а також у матеріалах 9 конференцій (4 Міжнародних, 3 Всеукраїнська, 1 Звітній та представлені на 1 Форумі). Таким чином, дисертаційна робота має належний рівень апробації, а наукові публікації повністю відповідають змісту, структурі й основним висновкам дослідження. Повнота їх охоплення дозволяє вважати, що здобувачка дотрималася вимог до рівня публічності та

наукової відповідальності, передбачених чинними нормативними документами.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертаційної роботи

Дисертаційна робота Зінченко Надії Вікторівни справляє враження цілісного, високоякісного, самостійного наукового дослідження. Проте, як і будь-яка складна наукова праця, вона не позбавлена окремих моментів, які можуть бути предметом подальших роздумів, дискусій чи уточнень.

1. У дисертації тема формування образу «Я» розглядається у загальній вибірці підлітків. Разом із тим, як свідчить низка сучасних досліджень, специфіка самосприйняття, самооцінки та структури Я-образу може суттєво відрізнятися у хлопців і дівчат, особливо в підлітковому віці. Було б доцільно виокремити або принаймні прокоментувати гендерні особливості виявлених закономірностей, що дало б змогу глибше осмислити вплив статевої ідентичності на динаміку розвитку образу «Я».

2. Результати розвивально-корекційної програми із застосуванням методу «Сендплей» оцінювалися відразу після завершення впливу. Було б цінним і методично доцільним доповнити дослідження відстроченим тестуванням через 3–6 місяців, аби простежити довготривалі ефекти та стабільність позитивних змін. Такий підхід посилив би практичну обґрунтованість запропонованої моделі.

3. Розділ, присвячений розвивально-корекційній програмі, добре структурований, однак бракує конкретних прикладів або фрагментів піскових композицій, які створювали підлітки. Наведення символічних образів, типових сюжетів або змін у символіці протягом програми зробило б роботу ще більш наочною і цінною для фахівців-практиків.

4. Авторка справедливо підкреслює ефективність «Сендплей» для підлітків, які переживають стрес чи емоційну напругу. Проте не цілком ясно, наскільки запропонована програма є адаптивною до різних психоемоційних станів: наприклад, у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, з гіперактивністю, аутичними рисами, або з тяжкою травмою втрати. Відкритим лишається питання щодо меж застосування техніки.

Варто наголосити, що наведені дискусійні положення та зауваження мають конструктивний характер і, безумовно, не знижують загальної наукової та прикладної цінності представленої дисертаційної роботи. Вони радше окреслюють можливі вектори подальших досліджень, які цілком логічно випливають із виконаної наукової праці.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Зінченко Надії Вікторівни «Психологічні особливості розвитку образу Я підлітків засобами Сендплей» є завершеним, самостійним, науково обґрунтованим дослідженням, яке має значну теоретичну й прикладну цінність для сучасної психологічної науки та практики. За актуальністю обраної теми, науковою новизною отриманих результатів, теоретичним рівнем опрацювання проблеми, обсягом проведеного емпіричного дослідження, глибиною інтерпретації даних та розробкою ефективної розвивально-корекційної програми дисертація

відповідає сучасним вимогам, що висуваються до наукових робіт такого рівня. Робота вирізняється високим ступенем наукової обґрунтованості, логічною структурою, системністю та послідовністю викладу. Отримані результати мають не лише теоретичну значущість для розвитку психологічної науки у сфері дослідження особистості та психокорекційної практики, а й вагомим практичне значення для впровадження у діяльність психологічних служб, освітніх установ, реабілітаційних центрів, а також для підготовки майбутніх фахівців-психологів.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота Зінченко Н.В на тему: «Психологічні особливості розвитку образу Я підлітків засобами Сендплей» є самостійною та завершеною науковою роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених досліджень відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року, а її автор заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Опонент:

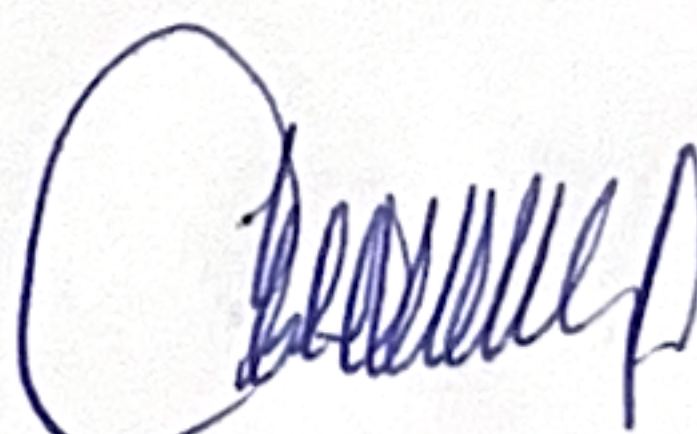
доцент, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Алла РУДЕНОК

Підпис Алли РУДЕНОК засвідчую:

Проректор з наукової роботи
професор, доктор технічних наук
Хмельницького національного університету

Олег СИНЮК